

6. Ходарєва І.М. Творчість Павла Загребельного в контексті сучасного літературного процесу: *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2020. № 4(2). С. 30–37.

Журавленко Оксана Михайлівна – здобувачка СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта. Українська мова та література (англійська мова). *Наукові інтереси:* історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Яна Гелецька

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Віннічук А.П.

ІСТОРИЧНА ОСНОВА ТВОРУ «ЖУРАВЛИНИЙ КРИК» РОМАНА ІВАНИЧУКА

Анотація. Статтю присвячено вивченню історичного роману «Журавлиний крик» Романа Іванчука як еволюційної системи, що увібрала ідейно-духовні та естетичні ідеали українського народу, осмисленню внеску автора у дослідження героїчного минулого України.

Ключові слова: історичний роман, історична правда, документ, історичний факт, історичний конфлікт, історичний різновид.

Annotation. The article is devoted to the study of Roman Ivanchuk's historical novel «The Crane's Cry» as an evolutionary system that absorbed the ideological, spiritual and aesthetic ideals of the Ukrainian people, and to the understanding of the author's contribution to the study of Ukraine's complex past.

Keywords: historical novel, historical truth, document, historical fact, historical conflict, historical variety.

Десятиліття тоталітаризму вилучили з національної літературної спадщини твори видатних класиків на «дратівливі» сюжети, не дозволили комплексно розвинути складному та багатогранному жанру історичного роману. Особливо це стосується творчої спадщини Романа Іваничука – одного з безперечних лідерів української історичної прози. Твори митця є необхідними саме в наш неспокійний час, коли над долями всього людства зависла фатальна загроза.

Цикл важливих статей, присвячених проблемі історії в романістиці останніх десятиліть ХХ століття, знаходимо у науковому доробку М. Слабошпицького, М. Ільницького, Г. Штоня, С. Андрусів та ін. Науковці окреслюють новизну та своєрідність історичних творів Р. Іваничука, які не вкладається у формат визначення «літопис» чи «белетристика», оскільки в них йдеться переважно про філософію та країнознавство.

Публікація роману «Журавлиний крик» – віха у вітчизняному мистецькому житті, ліквідація чергової «білої плями» на карті історії літератури. 1988 року в журналі «Жовтень» було видано роман «Журавлиний крик» під оригінальною назвою «Меч і мисль», написаний автором двадцятьма роками раніше. Але підривний дух та зміст твору не дозволили йому наблизитися до читача. Поданий варшавському видавництву на початку 1970-х років і навіть переписаний там, «Журавлиний крик» так і не з'явився на папері, роман «приречений на літературний остракізм» [Федорів 2013: 109].

«Журавлиний крик» переносить читача до маловивченого історичного минулого: напередодні загибелі «останнього оплоту волі» – Запорізької Січі та остаточної втрати того, що залишилося від української автономії, політичної незалежності та державності. Епоха, від якої швидко прискорилося ламана чорна лінія, що розірвалася на осі історичної системи координат нашого народу, – низка

заборон рідної культури та мови: від постанови святого синоду, постанови Петра, «доброта» Катерини, циркулярів Валуєва – до теоретичних лекцій Троїцького та Сталіна, втіленим у «практиці» Кагановича та сусловсько-брежнєвського «торжества» ленінської політики [Андрусів 1990: 7]. Епоха, яка, можливо, повніше, ніж будь-яка інша, могла б відповісти на болючі питання: чому така історична доля України?

У пошуках відповідей Р. Іванчук звернувся до біографії останнього кошового отамана Січі Петра Калнишевського. Тому вивчення роману вимагає зосередження на цьому художньо-історичному образі. Створення такого образу – це особливість історичної свідомості, що виявляється у здатності осмислювати, бачити та емоційно переживати минулі явища та події. Простежимо, як це вплинуло на тему досліджуваного роману.

У Січі обирається новий отаман – Петро Калнишевський. Цей немолодий чоловік «... давно чекав булаву, вірячи, що зможе врятувати те, що перебуває під загрозою зникнення» [Іванчук 1989: 110]. Україна втрачає залишки своєї автономії, а згодом і свою назву: вона офіційно перейменована на Малоросію, замість гетьмана починає правити Малоросійська Колегія, областю керує царське військо, а землі Запорізьких Вольностей заселяють чужинці.

Автор уміло використовує характерний для його романів прийом – зібрати разом представників правлячої верхівки, щоб кожен відразу ж виявляв свою позицію.

У сцені з грою в карти (улюблений рокамболь) підкреслюється сутність політики і характеру Катерини: грати і в житті, і в політиці, викладатися на повну і перемагати будь-що – зрадою, жорстокістю, брехнею, лицемірством, страхом, покірністю та лестощами своїх підданих [Гльницький 1994: 4].

Аналогія між грою в карти та грою в житті, грою в політику, в якій роль народів є лише ігровим прийомом, підкреслюється смисловим зрушенням у мові, характерним для поезики Р. Іваничука: *«І тепер всевладна цариця почала партію із своїми сановниками, французькими просвітителями і королями... У Петербурзі й Варшаві, Стамбулі й Бахчисарайі, Парижі й Берліні йде цікава партія рокамболя»* [Іваничук 1989: 112]. Знаменна сцена з роману – Катерина з цікавістю дивиться на козацьких послів. Вона чекала, що козаки стануть перед нею навколішки під час коронації; Калнишевський тільки вклонився королеві, подякував їй за послугу, і козацька делегація вийшла. Тоді він вирішив зіграти у складну політичну гру, щоб врятувати Січ та Україну *«хитрощами, смиренністю, відвагою, твердою рукою»* і змусив себе стати на коліна. Адже він має намір зміцнювати Україну *«мечем та ралом»*. Петро Калнишевський визнає, що край, перетворений на гарнізон, не може вижити, *«... він має зберегти всі державні чинники: господарство, торгівлю, землеробство, ремесла»* [Іваничук 1989: 113]. Тоді здатний буде оборонитися від кріпацтва.

Мрія прикрасити Україну дивотворами, в яких *«нащадки впізнають себе та свою душу»*. Все минеться, сподівається Петро Калнишевський, і *«... такі речі, як Мгарський монастир, вічні, як були, так і стоятимуть, і злі пристрасті не торкнуться його»* [Іваничук 1989: 115]. Наївний отаман не знав, що настане час, коли дивотвори будуть уперше знищені, щоб не нагадували, *«... до яких висот розуму, духу та мужності можуть піднятися люди»* [Іваничук 1989: 116].

Символ в'язниці проходить через весь роман: соловецька в'язниця, каземат, холодна тюремна вежа, в'язниця із загратованим вікном на волю та, нарешті, державна в'язниця із вікном. В'язниця та Україна, В'язниця – Запорізькі Вільності. Спочатку Січ здається єдиним оазисом свободи, але тюремники – царські чиновники та

генерали – постійно нагадують січовикам, що це теж в'язниця і що вони в'язні, раби або блазні, маріонетки.

У романі Петро Калнишевський позивається, сповідається, страждає, кається. Тема суду над людиною-історією, майбутніми поколіннями є основною для мистецької думки Р. Іваничука як історичного романіста.

Письменник анітрохи не ідеалізує свого героя: він продукт свого часу, персонаж складний та драматичний, неоднозначний, як складна та неоднозначна національна історія. Він вважає, що покарання Соловками заслужено, оскільки його політика занастила Січ і Україну. Не судився йому журавлиний крик, бо журавлі кричать лиш на волі. Але він випросив у долі лебединий вік (двадцять п'ять років провів у соловецькому казематі й помер стодесятирічним) – для кари і самокатування, а ще для того, щоб пересвідчитись у невмирущості свого народу. Саме тому, коли привезли нових в'язнів, він почув у відповідь на своє: *«А чи є хто з України? – Є, діду, – відказав молодий голос. – Адже не помер народ, то й має силу й відвагу постачати тюрми в'язнями»* [3, с. 117].

Смерть Петра Калнишевського у романі, типовому для поетики прозаїка, є смерть та народження. Він вмирає щасливим – його пам'ятають, і насамперед Україна не померла, бо народжує нові та нові покоління людей, які готові за неї боротися.

Концептуальний центр, «три кити», на яких ґрунтується світогляд у романах письменника, його бачення вітчизняної історії, є тріадою: Воїн – Меч (Калнишевський, ТринИтка, офіцер Синельников), Філософ – Слово (Любимський, Скворода) та Митець (Шахматов, Котляревський, Новіков, Радищев та його антипод Карамзін). Меч, щоб боротися; Мистецтво – щоб нащадки пізнавали свою душу; Слово – щоб бути реалізованими як особистість, як народ.

Без слова, без віри в себе і внутрішнього пориву своєї душі на добро і свободу не потрібен ні Меч, ні Мистецтво.

Коли Меч вибитий з рук, тоді Слово, Мисль – єдиний прихисток свободи для поневоленого народу. «Як житимуть люди, якщо у них не буде зброї і вони не навчені думати? Він помре, – сказав Сковорода Калнишевському. – А для того, щоб цього не трапилося, учитися треба: кожну мить, кожен день розум свій будити – він же безмежний. А коли народ матиме його хоча б у головах окремих людей, то уподібниться він кременеві, в якому затаївся вогонь. Настане час, притулять губку, черкнуть кресалом – і вогонь у будинку знову загориться, і не треба для цього до сусідів ходити – клянчити та кланятися» [Іваничук 1989: 34].

Тому характер Петра Калнишевського у романі неоднозначний: трагічний, як неоднозначна та трагічна історія України загалом.

Отже, детальний аналіз роману «Журавлиний крик» показує, що він зітканий з художньо-історичних образів. Проте здатність їх створювати не єдина характеристика історичної свідомості. У той самий час це такий психічний стан людини, у якому вона може внутрішньо перебувати у трьох тимчасових проєкціях: минуле, що дає історичну інформацію; сьогодення, надає можливість незалежного і дистанційного погляду на минуле та її зіставлення, формування оцінного відношення; майбутнє – як уявна модель суспільства, яке подолало помилкові судження, утвердило і розвинуло позитивний історичний досвід.

Література

1. Андрусів С. Мости між часами (Про типологію історичної прози). *Українська мова і література в школі*. 1987. № 8. С. 14–20.
2. Андрусів С. Чи всякий сон пробудний. *Слово і час*. 1990. № 3. С. 7–11
3. Іваничук Р. Журавлиний крик. Історичний роман. Львів, 1989. 357 с.

4. Ільницький М. Минувшина – наука на майбутнє. Твори : У 4 т. Т. 1. Львів : Каменяр, 1994. С. 3–16.

5. Федорів Р. Історична романістика та національна свідомість. *Дзвін*. 2013. № 10. С. 109–112.

Гелецька Яна Валеріївна – здобувачка СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)).
Наукові інтереси: історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Аліна Корж

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

СВОЄРІДНІСТЬ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ РОМАНУ «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО» ЛІНИ КОСТЕНКО

Анотація. У статті охарактеризовано основні образи персонажів, наявні у романі «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко.

Ключові слова: роман, образ, герой, персонаж.

Annotation. The article describes the main images of the characters in Lina Kostenko's novel «Notes of a Ukrainian Madman».

Keywords: novel, image, hero, character.

Роман «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко насичений великою кількістю образів, детальне вивчення яких важливе для декодування авторського замислу. Це зумовлено тим, що побудова образної системи роману формує смислові зв'язки між подіями в оповідах героя, утворює емоційну, естетичну єдність та цілісність різнорідних за складом композиційних елементів. Дослідники у наукових працях, присвячених вивченню